

„bácsi kérem, szabad itten tombolni egy kicsikét?”

Az elbeszélői én tombolása a történetmesélés mezején¹

„...emlékezéssel kezdődünk...”² – írja Derrida. Ez a kezdet úgy tűnhet, a szubjektum születését jelölné, azonban, amennyiben az emlékezői aktust egyfajta önteremtő, az ismétlési struktúrát követő mechanizmusnak tekintjük, már nem beszélhetünk egy egységes szubjektumról, csupán én-állapotokról.

Az emlékezés a véges és végtelen dichotómiáját foglalja magába³ – ti. annak tapasztalatát, hogy a halhatatlanságra törekvő véges létező az emlékezés által megőrzi és újratерemti önmagát –, ilyen módon egyfajta megoldásként is interpretálható. A megsemmisülés, az eltűnés felé folyamatosan haladó egyén késleltető stratégiája azonban latens megoldás, hiszen csak bizonyos ideig-óráig lassítja le a folyamatot, annak megszüntetésére viszont képtelen. Egy ilyenfajta „lassítás” valójában ismétlés: a már elmúlt ismételt jelenné tétele. A múlt „jelen-léte” esetében azonban nem a szituáció megjelenítődése a fontos – azaz a szituatív ismétlés valójában csak a múltbeli én-állapot megidézésének az eszköze. Tehát a helyzet, a hangulat, maga a milió újramegjelenítése által válik lehetségessé az én akkori állapotának az ismételt átélése. Éppen ezért az emlékezés mint ismétlés az egyén folyamatos próbálkozása önmaga újratерemtésére. Ezek az újratерemtések azonban, noha a már meglévőre irányulnak, eltérőek lesznek a múltbeli állapotoktól, hiszen az én folyamatos mozgásban van (rálátása a dolgokra, tehát a nézőpont mindig más, még ha a szituatív meghatározottságok – tér, idő, szereplők stb. – ugyanazok is lennének), illetve maga az emlékezés

¹ Garaczi László: *Mintha élnél – Egy leműr vallomása* 1. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999. 42. o.

² Lásd: Losonczi Alpár: *Az emlékezés hermeneutikája*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1998. 5. o.

³ Uo.

mindig pontatlan. (A múltra vonatkozó tudásunk éppen ezért mindig bizonytalan, esetleges. A történetek teljesen nem rekonstruálhatók.)

Az emlékezés módszeres alkalmazásával – melynek tulajdonképpen célja a szubjektum életben tartása lenne – valójában nem hogy közelebb kerülnénk magához a szubjektumhoz, hanem egyre jobban távolodunk el tőle, hogy végül teljesen elveszünk a különböző én-állapotok sokaságában. Az a próbálkozás pedig naiv kísérletnek bizonyul, hogy a folytonos emlékezés által rekonstruált én-állapotok egymás mellé helyezése által végül egy jól körülhatárolható szubjektumot szerkesztenénk meg.

Ennek a problémának a nehézségei kétszeresen is megjelennek az irodalom mezején, hiszen az eleve problémás helyzetet a nyelv lehetőségei is korlátozzák. (Ennek bizonyítékai az emlékezési folyamatok leírásai mellett az elmesélés nehézségeinek metanyelvi kifejeződésai.) A szubjektum ilyenfajta kisiklása a kezünk, illetve a könyv lapjai közül az írói formanyelv lehetőségeit is meghatározzák: „az elbeszélő tevékenysége már nem egy tartalom kibontásában, feltárásában áll, hanem az egymással nem érintkező részek, a zárt edények egyikének kiválasztásában, az ott található énnel együtt”.⁴ Ilyen „zárt edényként” működő ének „regénye” Garaczi László *Mintha élnélje*.

A *Mintha élnél* utolsó mondatai („Lenyúzom az ént.”⁵, „Ha ki bírnék menni innen.”⁶) Garaczi módszertani elvének, célkitűzéseinek és prózája (illetve a próza) lehetőségeinek a lényegét fogalmazzák meg. Egy olyan műről van tehát szó, amelynek kiindulópontja egy hagyományos elbeszélői én-felfogás átírása, egy egységes, a történetmesélés aktusa során (a történetmozaikok alapján) megkonstruálható szubjektum tagadása, hogy végül az önéletrajzi regény teljes átértelmeződésére kerüljön sor. A *Mintha élnél* éppen ezért egyfajta „regénykísérletnek” tekinthető, ahol a szerző egymás mellett, párhuzamosan alkalmaz két, az énnel kapcsolatos eljárást. Egyrészt a narrátor a kisgyerekkorba – önmaga korábbi állapotaiba – történő „visszalépései” során az én megkonstruálásának lehetünk a szemtanúi (azaz egy reflektálatlan „*tabula rasa*” teleírása, a külvilág tapasztalása során a belső felfedezéséig való eljutás és a gyermeki kérdések, illetve a „tük-rös-mozzanat” segítségével eljuthatnánk a kvázi-„öntudatra ébredésig”),

⁴ Gilles Deleuze: *Proust*. Atlantisz, 2002. 126. o.

⁵ *Mintha élnél*, 102. o.

⁶ Uo.

⁷ Ezt támasztják alá a következő részek: pl. „Hogy ez az ő az én.” (a szalag a kézen, 18. o.), a sírbolt ugyanezzel a névvel (19. o.), „a név csupán azt fejezi ki, hogy nem a többi? [...] Vagyok és leszek, aki voltam?” (36. o.), „Ilyen gyorsan még nem cseréltem személyiséget.” (59. o.), a csere a szülészetben (77. o.), a zászló mutatja, hogy én vagyok (87. o.) stb.

másrészt a közelmúlt, illetve a jelen eseményeinek elmesélése során egy identitással rendelkező (?) én széthullásait tapasztalhatjuk. Éppen ezért az énhez való eljutást folyamatosan blokkolja, kikezdi és átírja egy ezzel inverz folyamat. Az én sohasem lehet „befejezett” és egységes, hiszen a régmúlt, a gyerekevek „énje” egy keletkezésben levő én, míg ezzel szemben a közelmúlt, illetve a jelen felnőtt énje már egy pusztulásban levő én.

Az elbeszélői én próbálkozásai egy egységes élettörténet elmesélésére, és ezzel együtt ön maga identitásának megtalálására vonatkoznak (hiszen ez az elbeszélői, elmesélői aktus során kellene hogy létrejöjjön), azonban, mivel ez nem valósulhat meg, ezért a *Mintha élnél* egyrészt az önéletmesélés (önéletrajzi regény) lehetetlenségének, másrészt egy egységes elbeszélői én lehetetlenségének a dokumentuma. (Minden egyes narratíva sok másikat rejt magában, ezekben változik a szubjektum szerepe, az összes változás, szerep nem írható le, nem vethető össze, az „összes” történet nem mesélhető el, az én – ami sokszor a külvilág reakcióira ad választ, illetve a külvilág én-interpretációra reagál és ezen keresztül értelmezi magát – darabokból nem építhető fel.)

Mivel az én megkonstruálásában (hiszen egyrészt „erre menne ki a játék”) a külvilág meghatározó szerepet tölt be, ezért a *Mintha élnél* egyik „rétege” az önre nehezedő társadalmi elvárások. Ennek konstatálása Garaczi részéről nem egyszerű ténymegállapítás (leírás és felsorolás, noha ez utóbbit előszeretettel alkalmazza), hanem egy erőteljes véleménykinyilvánítás, elutasítás is. „Beszoktatás alatt vagyok⁸ – mondja a felnőtt pozícióból visszatekintő gyerek-narrátor, azaz a társadalom most idomítja, formálja önmagához illővé ezt a keletkezésben lévő öntudatot. A társadalmi elvárások, viselkedési mintázatok, szereplehetőségek és beszédmódok (tehát viselkedési és nyelvi klisék, közhelyek) ironikus bemutatását, nevetésségités⁹, kikezdését kísérel meg Garaczi. (Ezekkel az elvárt magatartásformákkal, illetve nyelvi közhelyekkel történő játék és ironizálás – mondhatni szétírás – radikálisabb formában a *Pompásan buszozunk – Egy leműr vallomásai 2.*¹⁰ című regényében figyelhető meg; a *Mintha élnél*ben ez inkább „a felnőttek értelmetlen és erőszakos világa elleni tiltakozásként”¹¹ jelenik meg, ahol is az animalizmus szintjén leledző „gyerek-én”, illetve az alkohol és még inkább: a drog hatása alatt „más szinten” levő kamasz-felnőtt kilép a társadalom általános konvenciói alól, és próbálja megvalósítani kvázi-lázadásával énje szabadságát.)

⁸ I. m. 88. o.

⁶ Hiszen „az ellenség legyőzésének egyetlen módja, hogy nullává röhögjük.” – I. m. 94. o.

⁷ Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001.

⁸ *Mintha élnél*, 92. o.

Éppen ezért nemcsak az én önazonosságának, illetve az énség mibenlé-
tének a kereséséről van szó, hanem egyfajta kiútkeresésről is. Ez a kiútkeresés
az előbbiből következik, hiszen miután folyamatosan társadalmi korlátokba,
elvárásokba ütközik az én, az „előítéletektől megterhelt intellektusnak”¹² és
„az elnyűtt testnek”¹³ „túl kell élnie” a szabadságában való korlátozást, a fe-
nyegtetést, emellett nem találja a helyét a világban, idegen.

Egyrészt ez az idegenség a *Mintha élnél*ben még nem teljesen körvo-
nalazott, és inkább mások attribútuma, mint az elbeszélői éné („különb-
ben is mindenki hülye és idegen”¹⁴), ezzel szemben a *Pompásan buszozunk*ban
ez az idegen a lemúrként megjelenő elbeszélői én, aki azért nem találja
helyét a „világban”, mert az megváltozott, új. Akárcsak mint a „visszajáró
kísértet”¹⁵, úgy ez az elbeszélői én sem mozog otthonosan az „új vezérek
által meghonosodott új stílus, divat és szabály”¹⁶, az újfajta önéletír(t)ás és/
vagy történetmesélés mezején. A történet – akárcsak a kígyó – egészben
falja fel ezt a hagyományos elbeszélői ént. A kígyó „mellesleg” a sötétség
szimbóluma, akit Ízisz, a „sokdolgú álom istennője”¹⁷ tart a kezében, ille-
ve aki labirintus¹⁸, akárcsak az egész szöveg. A szöveg labirintusként való
felfogása erre a kiútkeresésre reflektál, illetve arra, hogy a megfejtéssel egy
egységes szubjektumot konstruálna meg a befogadó – erre azonban még-
sem nyílik lehetőség: az én szőröstül-bőröstül elnyelődik.

Másrészt a túlélés „az elbizonytalanító gondolatok elhessegetése”¹⁹, a
fej homokba dugása, melyre azonban a Garaczi-elbeszélő nem képes. Az
igazi kiutat a halálban látná, de ez az elbeszélő – még ha öngyilkosjelölt
is – a tényleges tettelességet, önmaga azonnali, testi felszámolását nem
tudja megvalósítani, ezért marad számára egy köztes megoldás: a tudat-
módosítás. A „lobogónk, Petőfi” vezérelv átírása „Lobogóm hajnóczy”-ra²⁰
ennek az alkoholistá-drogos állapot és „hitvallás” (!) módszertani elvve
tételének a bizonyítéka, akárcsak a borroughs-i mintával való azonosu-
lás: „szöszmötés a szavakkal, protokoll, levonat, fülszöveg, és napi két óra
misztikus múzsasuttogás, a képzelet és nyelvérzék bejáratott körei”.²¹ Eh-
hez jön még a töredék, a felsorolás és végül a felháborodás: „unod, hogy
senkit se érdekel, csak a módszeredre kíváncsiak”.²² Mégis, a *Mintha*

⁹ I. m. 59. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ I. m. 101. o.

¹² *Pompásan buszozunk*, 121. o.

¹³ Uo.

¹⁴ *Mintha élnél*, 63. o.

¹⁵ „*A kígyó mint labirintus.*” – I. m. 63. o.

¹⁶ I. m. 59. o.

¹⁷ I. m. 66. o.

¹⁸ I. m. 84. o.

¹⁹ I. m. 85. o.

élnél narrátora is csak a módszer iránt érdeklődik: az általa bálványozott írók, a „mesterek” (Ottlik, Hajnóczy, Nádas, Esterházy) barátságára nem vágyik, hiszen: „amire szükségem volt, lepároltam műveikből”²³, vagy erre utal a távozó Ottlik maradék pezsgőjének a kiivása, a módszer elsajátítása („és az isteni sugallat szétáradt ereimben”²⁴).

A regény utolsó két mondata látszólag nem nyújt megoldást. Garaczi hiába nyúzza le az ént (többek között a történetmesélés linearitásának áthágásával, prózája töredékességével, nyelvi játékokkal) – teljesen nem lehet, ahogy a társadalmi elvárásoktól függő énből sem lehet kiszabadulni. A *Mintba élnél* én-elbeszélője így válik ténylegesen is „minthá”-vá, feltételessé: mintha szabaddá, mintha egységessé, mintha önazonossá.

Éppen ezért, ha elfogadjuk azt a deleuze-i állítást, mely szerint a műalkotás gép, amelynek „lényegéhez tartozik, hogy termel, különféle igazságokat termel”²⁵, akkor megállapíthatjuk, hogy a Garaczi-regény mint gép annak az igazságnak a termelője, mely a szubjektum egységének felbomlását, a narratíva világának töredezettségét, tehát a hagyományos történetmesélés lehetetlenségét fejezi ki. Ilyen módon a *Mintba élnél* én-elbeszélője elsődlegesen nem felfedezi, hanem kitermeli önmaga múltbeli, zárt edényként működő én-állapotait – akár csak az emlékezés, folyamatosan újratерemti önmagát, ezáltal próbálva kijátszani az idő uralmát, halhatatlanná tenni önmagát. Noha – mint ahogy dolgozatom elején írtam – az emlékezés csak latens megoldást nyújt az egyén számára, azonban ez az emlékezés az irodalom mezején valódi megoldássá tud válni.

A Garaczi-regény „teremtő igazsága”, illetve „megoldása” egyfajta dialektikus mozgást követel: folyamatokról van szó, melyek, ha befejeződnek, kudarcra vannak ítélve. Az örökös teremtődés az emlékezés és ezzel együtt a nyelv állandó használatában történik. Garaczinak éppen ezért abban van igaza, hogy elismerve azt, hogy – a wittgensteini „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” kijelentést parafrázálva –, „nem lehet beszélni” (nem lehet történetet elmesélni, nem lehet a szabályok alól kibújni), hozzáteszi még azt is, hogy: „de hallgatni sem tanácsos”.²⁶ Noha az énnel nem lehet mit kezdeni, és noha erre tökéletesen semmilyen beszédmód sem alkalmas, mégis meg kell próbálni, legalább, egy kicsit: tombolni. És ez a tombolás talán mégiscsak több, mint a hallgatás, hiszen a hallgatás egy ilyen olvasatban nem más, mint az emlékezés feladása, maga a véges emberi lény, illetve maga az irodalom halála.

²⁰ I. m. 24. o.

²¹ Uo.

²² Deleuze: i. m. 146. o.

²³ I. m. 72. o.

Europoetica